

КОЛКО СА ИЗДАНИЯТА НА „РИБНИЯ БУКВАР” И ЗАЩО ТОЙ НАИСТИНА Е РИБЕН

2014 г., 10 октомври, 13:28 часа. Сайтът OFFNews публикува съобщението: „Оригиналът на Рибния буквар на Петър Берон е изчезнал от колекцията на Националния литературен музей и не може да бъде открит, научи OFFNews от директорката на музея Катя Зографова” [1]. През следващите два-три часа новината е разпространена къде ли не в интернет и по телевизии, министърът на културата доц. д-р Мартин Иванов реагира адекватно, като назначи незабавна инвентаризация на Националния литературен музей (НЛМ) и до вечерта са открити както изчезналият екземпляр от първото издание на „Рибния буквар” (1824 г.), така и „още един, който не фигурирал в описите на музея” (подч. И.А.), според Вера Джамбазова – сътрудничка на министъра на културата [2]. Три дни по-късно се оказва, че НЛМ притежава и трети екземпляр [3] ...

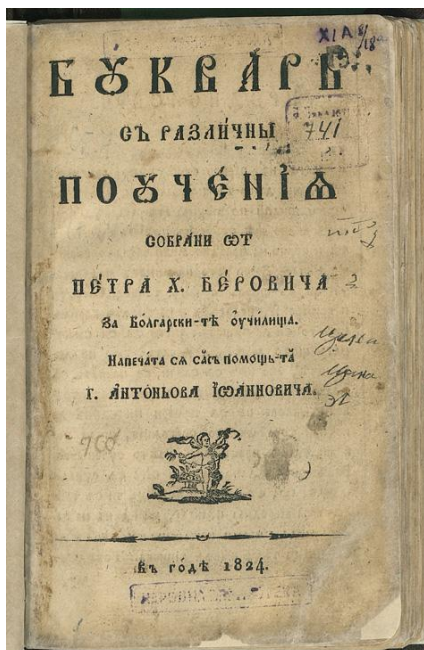

Портрет на д-р Петър Берон от Николай Павлович, към 1885-1886 г. – <http://simplyred.snimka.bg/arts/nacionalna-hudojestvena-galeriya-v-sofiya-kartini-i-skulpturi.547870.21374838.big>

Това е само част от какви ли не неудобни твърдения, публикувани както по повод на конкретния случай с НЛМ, така и за историята на една от най-прочутите български книги. Немалка част от тях се срещат в интернет и

разнокалибрени медии, в историческата литература (дори в научни съчинения) и са скръбно доказателство за все още немалкото неизяснени въпроси по една уж твърде опоскана тема в бернознанието. Например колко са всъщност възрожденските издания на „Рибния буквар“? Колкото и куриозно да звучи, по този въпрос в съвременната литература съществува мирно съжителство на 4 (ЧЕТИРИ!) версии.

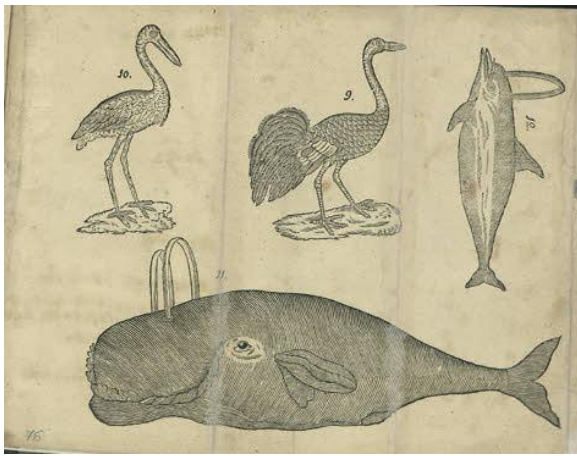
ПЪРВАТА версия е вероятно най-известната и най-тачана, тя е за **ЕДНО издание през 1824 г.** В интерес на истината не съм срещал някой изрично да твърди, че „Рибният буквар“ има само едно издание, но трудно изброимо количество публикации по неговата история или Бероновото творчество отбелязват и коментират единствено първото издание и съвсем естествено е незапознат читател да остане с грешно впечатление. А как да се вярва на умните изводи на авторите на подобни материали, немалка част от които са спретнали писанието си, без да се интересуват от това дали П. Берон е правил някакви промени в следващите издания на буквара си? Нищо чудно, че през последните години интернет е пълен с материали и мнения за „оригинала“ на „Рибния буквар“ ...

Корицата на първото издание на „Рибния буквар“, 1824 г.

ВТОРАТА версия е за **ПЕТ** издания. Предполагам, че тя е най-ранната, среща се още през 1899 г. в първия том на „Енциклопедическия речник“ на Лука Касъров: „... до 1862 той видял 5 издания“ [4, с. 129]. В най-ново време така смята и проф. Божидар Димитров – директор на Националния

исторически музей: „Този учебник има невероятна съдба. До Освобождението е публикуван **пет** пъти ...” (подч. И. А.) [5, с. 4].

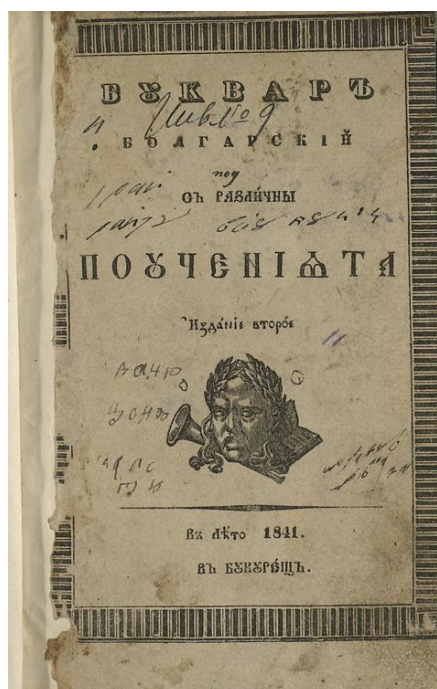
Последният лист от приложенията на „Рибния буквар” от 1824 г.

ТРЕТАТА версия също се радва на значителни предпочитания, включително в научната и популярната литература. Тази версия е за **ШЕСТ** издания – 1824, 1841, 1847, 1850, 1856 и 1862 г. [6, с. 200], [7, с. 66], [8, с. 19], [9, с. 175], [10, с. 6]. Интересен епизод в историята на тази версия е изричното уверение на известен бероновед като доц. Минко Гечев, който през 1984 г. на страниците на популярния тогава седмичник „Орбита” изрично изтъкна, че „Рибният буквар” след 1824 г. е „преиздаден пет пъти (не шест, както се смята)” [11], сиреч според него (М. Г.) общият брой на възрожденските издания на Бероновия буквар са шест, а не седем. В най-ново време специално внимание заслужава авторитетното мнение на доктора по българска литература и хоноруван преподавател в СУ „Св. Климент Охридски” по възрожденска литература Мариана Кирова-Динева от НЛМ, според която „В България са известни общо 6 издания на Рибния буквар” [3].

Очевидно обаче на д-р М. Кирова-Динева и на привържениците на тази версия не са известни солидни източници и факти, според които има и **ДРУГА ВЕРСИЯ (ЧЕТВЪРТА) – възрожденските** издания на Бероновия буквар **ВСЕ ПАК СА СЕДЕМ**, а не шест. Какви са фактите за тези седем издания?

През 1962 г. в академичен сборник е публикувана солидна библиография на трудовете на П. Берон, автор на която е известният библиограф Кирила Възвъзова-Каратеодорова. Тя прави задълбочено критично изследване на библиографските проучвания преди нея и изтъква, че още през 1924 г.

Беньо Цонев съобщава за наличието на издание от 1846 г. То е всъщност „Издание третие”, отпечатано „В лето 1846, в Букурещ”. Тъй като в кратката анотация към пълното му библиографско описание авторката посочва основните различия на съдържанието му спрямо изданието от 1841 г. [12, с. 192], тя положително е преглеждала лично екземпляр от 1846 г. [13]. За сведение на музейната специалистка по възрожденска литература д-р М. Кирова-Динева от НЛМ данни за седемте издания (а не шест) съдържа и известна енциклопедия по възрожденска литература, издадена през 1997 г. [14, с. 94].

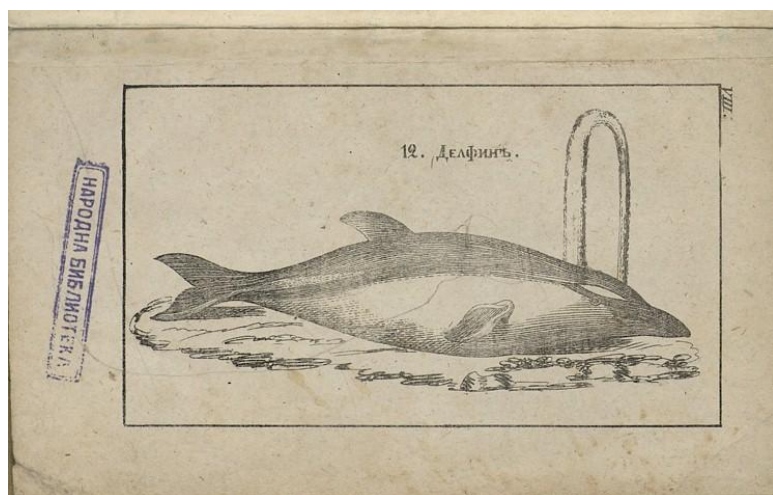

Корицата на второто издание на „Рибния буквар”, 1841 г.

Но освен библиографските сведения, за наличието на изданието от 1846 г., известно в бернознанието от 90 години (!), има още едно доказателство. От няколко години извършвам проучване къде у нас и по света са съхранени екземпляри от трудовете на П. Берон, кои от тях са дигитализирани и кои преиздадени в наши дни. Колкото и неудобно да е за мен като българин, трябва да призная, че комай значително повече екземпляри са съхранени в чуждоземни библиотеки и антиквариати и над 20 заглавия, включително един от гръцките трудове на П. Берон, са дигитализирани по света и достъпни в интернет, но това е тема за отделно разглеждане. За да добиете представа за реални знания в България относно наличието на Бероновия буквар, цитирам едно ефектно заглавие, появило

се на 4 юли 2014 г. в сайта на информационната агенция „БЛИЦ“: „Любка Тинчева, музеен специалист: **Само при нас** (подч. И. А.) може да се види оригиналният „Рибен буквар” на Петър Берон” [15]. В интервюто, публикувано под това заглавие, г-жа Л. Тинчева от Националния музей на образованието в Габрово не твърди подобно нещо и много ми се иска да вярвам, че тя не го е казала. Защото само досега съм установил 98 екземпляра на възрожденски издания на „Рибния буквар”, запазени в България (библиотеки, музеи, читалища, училища, частни лица). От тях **два екземпляра са от изданието през 1846 г.**, които са притежание на Регионалната библиотека „Стилиян Чилингиров” – Шумен, и библиотеката при Шуменския университет „Епископ Константин Преславски” [16, с. 13], [17].

Вероятно объркването за мнозина автори, пишещи по историята на „Рибния буквар”, е причинено от коварния надпис върху корицата и титулната страница на **четвъртото** издание (от 1847 г.): „Издание третие”. Подвеждащ е и надписът за поредността на **петото** издание (от 1850 г.): „Издание четвѣртие”. При шестото (1856 г.) и седмото (1862 г.) издание грешката е вече отстранена и надписът за поредността на изданието липсва на кориците им.

Последният лист от приложенията на „Рибния буквар” от 1841 г. Това е последният лист на приложенията и в третото (1846 г.), четвъртото (1847 г.) и петото (1850 г.) издание на „Рибния буквар”.

Колчем стана дума за петото издание, от 1850 г., един екземпляр от него се съхранява и в НЛМ. Съдейки по публикуваните в интернет материали, това стана известно едва на третия ден от проверката на музейния фонд (13

октомври 2014 г.) [3]. Очевидно през първите два дни музейни специалисти и проверяващи бяха приели съществуването само на два екземпляра – един от 1824 г. и един неидентифициран. Най-после на третия ден „и.д. шефката Катя Зографова и отговорничката за фонда в т. нар. мемориален кабинет „Стилиян Чилингиров” на ул. „Бяло море” в столицата Мариана Кирова” съобщават, че НЛМ притежава всъщност **ТРИ** екземпляра: „Първият Рибен буквар е [...] от 1824 г. Другият екземпляр, който е записан в инвентарната книга на кабинета „Чилингиров”, е от неизвестна година, защото липсват първата и последната страница.

Третият екземпляр е от 1850 г., това е т. нар. четвърто издание на буквара [...]” (подч. И. А.) [3]. Вече изясних заблудата, че „т. нар. четвърто издание” е всъщност петото. По-любопитно в „откритието” на двете музейни специалистки е друго. Едва на третия ден от проверката, започнала на 10 октомври т. г., е установено нещо, което както музейните сътрудници, така и проверяващите можеха **веднага (още на 10 октомври т. г.!)** да установят от сайта на ... Националния литературен музей, в който от доста време е обявено наличието всъщност **само** (кой знае защо?) на екземпляра от 1850 г.: „10. **МС 251. БЕРОН (Хаджи Берович), д-р Петър Атанасов (1795-1871)**. Буквар българский с различни поучения за българските училища. Издание четвърто. Букурещ, 1850.” [18] ...

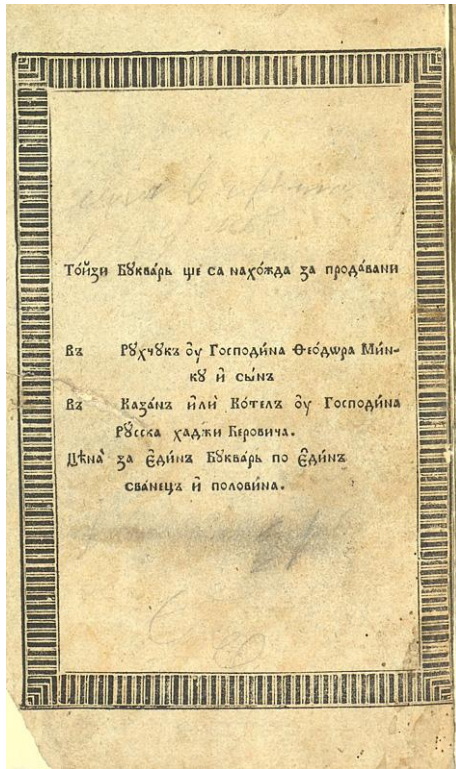
Не по-малко противоречия, неясноти и дори куриози има около произхода на популярното име на буквара. Според съвременни **академични** източници, той е наречен „Рибен” поради това, че „на последния лист от илюстрациите към книгата са изобразени две риби – делфин и кит” [10, с. 6], [19], а тази прелюбопитна версия се радва на почитатели и в най-ново време [20], [21], [22].

Други автори изрично отричат наличието на изображения на риби в буквара [23], [24]. И докато за тези две групи недостоверни твърдения има ясен отговор, то препирнята за произхода на популярното име и до днес е неизяснена. А интересът към тази тема е голям и преди три години в един образователен сайт подхванаха обсъждането ѝ. Показателно е, че към днешна дата то е разгледано близо 4 300 пъти [25], сиреч средно четири пъти дневно.

Най-ранната версия за произхода на името „Рибен буквар”, която ми е известна, е от 1899 г.: „наречен тъй, защото в него има три изображения на животни, от които едното е **делфин**” (подч. И. А.) [4, с. 129].

Изображенията на животните (наречени от П. Берон „образи”) от първото

до петото издание, включително, на буквара са 12 (после – много повече!) и грубата грешка ясно показва, че авторът не е виждал нито един възрожденски екземпляр, а е документирал нечий очевидно силно избледнял спомен.

Задната корица на второто издание на „Рибния буквар”, 1841 г.

През декември 1924 г. е чествана 100-годишнината на „Рибния буквар”. По този повод на следващата година е издаден специален сборник, в който видни учени дават воля на въображението си, като лансират любопитни твърдения за произхода на популярното име:

Проф. Александър Теодоров-Балан: „Последният от тия образи (в буквара – И. А.) е делфин [...] Може би под това чувство на почуда от страшната риба (така е в оригиналния текст – И. А.) делфин е нарекло българското школарче и милия си буквар „рибни”. А може би (и то е по за вярване) и **непосредствено от образа на рибата, поставена въз предната корица на книжката му под наслова**” (подч. И. А.) [26, с. 3];

Борис Дякович (директор на Пловдивската Народна библиотека): „по изображението на **делфина върху последната планшета**” (подч. И. А.) [26, с. 112];

Проф. Беньо Цонев: „**На последния лист** (третата таблица) са и образите на **кит и делфин**, от които и букварът носи народното си име” (подч. И. А.) [26, с. 19];

Проф. Стефан С. Бобчев: „**с трите риби в края**” (подч. И. А.) [26, с. 135];

През 1932 г. е издаден вторият том на „История на новата българска литература” от **проф. Боян Пенев** и в него той „уточнява” разположението на делфина: „В тия таблици е нарисован и делфин. Същото това изображение е дадено и **на външната корица на буквара, откъдето. Тая рисунка именно** (подч. И. А.) е дала повод да се нарича Беровият буквар **рибен**” [27]. Поне досега нито един автор не е публикувал снимка на корица с делфин, където и да е той (предна или задна корица). Дори само противоречието между двамата професори (А. Теодоров-Балан и Б. Пенев) е напълно достатъчно за съмнение към твърденията им, но по трудно разбираеми причини по-късно в литературата се възприема версията на проф. Б. Пенев, напр. [11], [28, с. 6], [29, с. 94].

През 2006 г., когато подготвих за отпечатване книгата си „Омаяни от кораби мъже” (в нейния първи том първата глава е посветена на П. Берон като първия български морски учен), имах възможност да се запозная само с един екземпляр на „Рибния буквар” от 1824 г., който обаче нямаше корици. По онова време бях се натъкнал вече на много противоречия около историята на Беровия буквар, но все още не разполагах с екземпляри от всички възрожденски издания, за да си съставя собствено мнение. Поради това тогава за достоверно приех „твърдението на доказани познавач на този буквар проф. Стойко Стойков – „поради изображения на задната му външна корица делфин” [40, с. 6] (това е номерацията на източниците в книгата ми – И. А.). Вероятно делфинът е предпочетен за задната корица, защото е последната от приложените 12 илюстрации” [30, с. 48-49]. Днес обаче, след като вече познавам шест от всичките седем издания, имам основания за съвсем друго обяснение относно произхода на популярното име на прочутия буквар.

Преди всичко за **кориците на първото издание (1824 г.)**. На предната корица категорично няма изображение на някаква животинка и всеки, който твърди това, очевидно изобщо не е виждал първо издание с корица...

Още през 1962 г. К. Възвъзова-Каратеодорова публикува **кратко описание на задната страница на корицата:** „Тойзи буквар ще се нахожда за продавани[e] в Рухчук у господина Теодора Минку и син; в Казан или Котел у господина Руска х. Беровича. Цена за един буквар по

един сванец и половина” [12, с. 192]. Изключено е опитен библиограф като нея да не спомене нещо за евентуално наличие на някакво изображение, каквото и да е. Особено пък за такова, за което безчет именити автори твърдят, че било първопричината за името „**Рибен** буквар”. Но има и още нещо. На задната корица на второто и четвъртото издание фигурира тъкмо текста, цитиран от К. Възвъзова-Каратеодорова за първото издание, и **наистина липсва изображение (!)**, камо ли лелеяните образи на делфин, кит и делфин или поне една риба, пък макар и цаца да е; на задната корица на седмото издание (1862 г.) има текст и изображение на три снопа, ръкойка, сърп и лопата ...

Освен това. Според досегашните ми издирвания, в страната се съхраняват най-малко 30 екземпляра от първото издание (сигурно са повече!) в 10 библиотеки, 9 музеи и едно училище в общо 16 града. Ако някой от притежателите разполагаше с екземпляр, на чиято задна или предна корица имаше някакво изображение на морски обитател (каквото и да е то), предполагам, че отдавна щеше да го публикува. Положително напразно ще го търсите и във фототипните издания... **Накратко, версията за влияние на някакво изображение върху задната корица не се потвърждава и е комай изключително публицистична волност, отколкото резултат от някакво изследователско усилие, колкото и скромно да е то.**

В трудно изброимите възторжени публикации за историята на „Рибния буквар” и на възрожденското образование не открих обяснение и на странния факт, че от 1824 до 1841 г., т.е. за 17 години, този буквар има само едно издание, а след това през 1841-1862 г., т.е. за 21 г. (почти същата продължителност като първия период) – шест издания, сиреч средно на четири години едно издание! Във връзка с това отбелязвам мнението на съвременника д-р Иван Богоров, публикувано през 1858 г. в списание „Български книжици”: „[...] испращат им армаган от Брашов Р и б н и й б у к в а р. Тии го приеха с голяма радост и като го прочетоха, поревна им ся да го воведат в някои училища да ся научат синовете им. **Обаче тая книжка можа да направи малко преобразование в учението, что нямаше вътре църковни тропаре, и на много места ся разгласи как непотребна** (подч. И.А.), та Р и б н и й б у к в а р не можа да измести Н а у с т н и ц а т а” [31, с. 138].

Дори да приемем това мнение за субективно, то все пак отчасти обяснява продължителния период между първото и второто издание. По-съществено обаче е друго. Ако през третото и четвъртото десетилетие на XIX в.

Бероновият буквар все още е имал трудности да се наложи, то едва ли тъкмо тогава се е зародило и утвърдило името „Рибен буквар”. И още нещо. Поне засега най-ранният известен източник, документиращ това име, е мнението на д-р Ив. Богоров, а годината е 1858-а, т.е. между шестото и седмото издание. От това гледище, по-логично би било да потърсим обяснение в изданията през периода 1841-1862 г., когато очевидно поради значително по-големия интерес букварът е преиздавана много по-често.

За тази цел обаче съществена пречка се оказва още един странен факт. **Огромната част от публикациите по темата за „Рибния буквар” се занимава единствено и само с първото му издание.** Мнозинството от авторите не споменават **НИЩО** за евентуални промени в следващите издания [5], [9, с. 174-177], [10], [32], [33, с. 45-51], [34, с. 125-127] и др., а вече стана дума, че не са кой знае какво изключение тези, които дори не знаят точния брой на възрожденските издания... Успях да открия **само две** публикации, които добросъвестно информират читателите за промените в „Рибния буквар” през периода 1824-1862 г. (дано не съм прав!):

1962 г., К. Възвъзова-Каратеодорова прилага към библиографските описания на Бероновите книги кратки анотации с най-съществените промени при преиздаването им [12, с. 192-194]. Разбира се, тя прави това само от библиографско гледище, т. к. такава е нейната задача;

1964 г., Цоло Тачев публикува първото и досега единствено по-подробно разглеждане на промените в съдържанието на буквара до последното му издание през 1862 г., но прави това изключително от гледище на историк на биологията и неправилно приема, че възрожденските издания са шест, т.е. не споменава изданието от 1846 г. [35].

Освен тези две публикации, в електронния каталог на Читалищната библиотека „Родина” – Стара Загора, са отбелязани кратки библиографски податки за част от промените в шестото издание (1856 г.), определено обаче според дългогодишната традиция неправилно като пето.

Тук-там се среща и подвеждаща читателите бележка за промените в изданията.

През 1957 г. Маньо Стоянов съобщава, че „Рибният буквар” има шест издания (не описва изданието от 1846 г.) и към второто издание (1841 г.) добавя бележката „Без предисловието и послесловието на първо изд.” [36, с. 13]. И тъй като към изданията от 1847, 1850, 1856 и 1862 г. той (М. С.) не допълва нищо друго за настъпили изменения, тази неточна версия и до

днес битова в историографията, например [28, с. 11], [29, с. 94] и др.

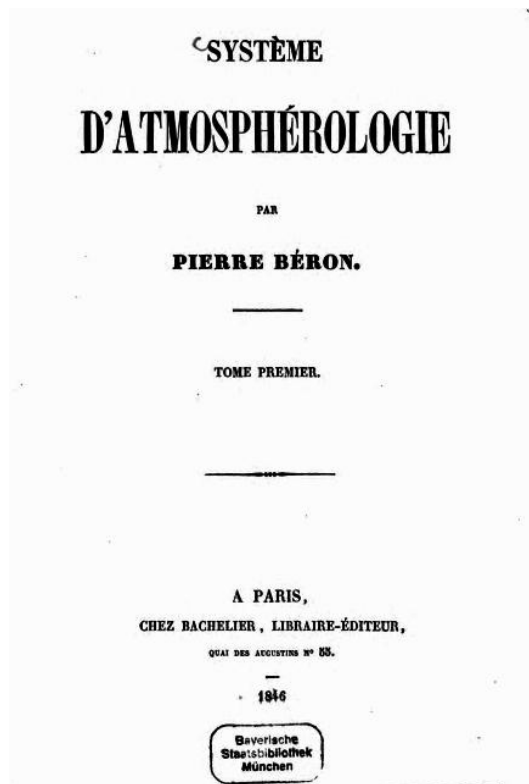
Последствието от това е осакатена представа за авторските усилия на д-р П. Берон за развитието на буквара и влиянието му върху образованието през Възраждането. Каква е обаче истината?

Третото издание на „Рибния буквар” (1846 г.) е все още трудно достъпно, т. к. текстът му не е дигитализиран от нито една библиотека. Прави впечатление обаче, че докато броят на приложенията му е 8 листа, т. е. колкото на второто издание (1841 г.), обемът на текста е увеличен от 127 стр. на 140 стр. При положение, че предисловието и послесловът са отпаднали от второто до последното издание през 1862 г., включително, в литературата липсва обяснение каква е причината за по-големия обем с **13 стр.** Тъй като тази разлика се запазва в четвъртото (1847 г.) и петото издание (1850 г.), а сравнението на текстовете показва, че те са еднакви по структура и разпределение на текста в нея, най-вероятно същественото увеличение на обема на буквара с 13 стр. е направено още при **третото издание (1846 г.),** пренебрегвано напълно досега при изследването на текста на буквара [37].

В изданията на „Рибния буквар” от 1846 до 1850 г., включително, структурата на текста е запазена, но значително, с новите 13 страници, е увеличен разделът „Физически сказания”, като е **разширена само темата „За въздушните явления”** (стр. 130-132 през 1824 г.), която става „Воздушни явления” и обема вече стр. 116-130 [38], т.е. 15 стр. (при 2 стр. в първото издание). Докато през 1824 г. П. Берон съвсем елементарно и кратко разглежда част от атмосферните явления (образуване на облаци, дъжд, град, вятър, сняг, роса, гръм, светкавица), **през 1846-1850 г. той представя своите теоретични схващания за физика на атмосферата.** Сравнението с текста на книгата му „Система на атмосферологията”, отпечатана през 1846 г. на френски език [39], показва удивителния **факт, че третото (1846 г.), четвъртото (1847 г.) и петото (1850 г.) издание на „Рибния буквар” съдържат обширно популярно изложение на първия метеорологичен труд на П. Берон.**

По онова време неговият буквар въвежда вече термините „химически съединения” [38, с. 116 и 129], газовете „кислород” (кислород) и „азот” [38, с. 116], „барометрат” (барометърът) и как благодарение на него се познава „ако ще вали или не” [38, с. 122], обяснява подробно метеорологичните процеси в „атмосферата” чрез въздействието на електрически токове. За българската морска история е интересно това, че наред със сведенията за

кита и делфина, получаването на морска сол и откриването на Америка от испанците (известни от първото издание на Беровия буквар), още през 1846 г. възрожденските ученици получават информация за метеорология на морето (най-вече за образуването на ветрове и бури) [38, с. 119-122], тогава е въведен и терминът „океан”. Океаните са определени като „по-големите морета на горещат пояс на земята” [38, с. 120], [40].

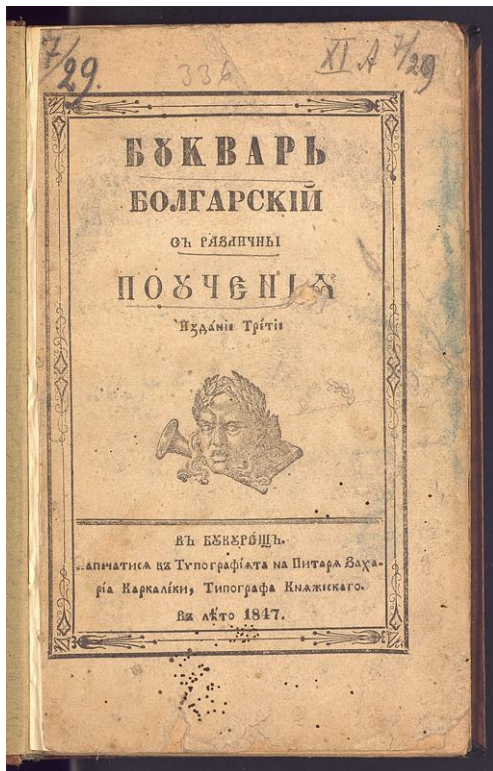

Книгата „Система на атмосферологията” (1846 г.) от П Берон, титулната страница - http://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb10133373_00007.html

Още по-значителни промени П. Берон прави в шестото издание на „Рибния буквар” (1856 г.). Неговият обем е увеличен до 157 стр., но много по-съществени са структурните промени [41]:

- появяват се два религиозни текста (стр. 62-66): единият под формата на въпроси и отговори представя Битието (предимно Сътворението) от Библията, другият е „Десетте заповеди Божии”;
- новост е „Кратко наставление из Землеописанието за децата” (стр. 66-68). Текстът е много информативен и с удивително актуални елементи. Тук се появява терминът „Океания” като една от петте части (континенти) на Земята. Учениците научават, че „България се намира **в Европа, която е**

най-малка, но най-плодоносна, и най-просвещена част на Земята” (подч. И. А.). И нито дума за „присъствието” на поробената страна в рамките на Османската империя... Между дванайсетте големи български реки е „Дунава, която има голямо кораблеплавание”. Посочени са 24 имена на „Первенствующите градове в България”, **включително и Скопие ...**

Корицата на **четвъртото** издание на „Рибния буквар”, 1847 г.

- следва текстът „Человек” от предните издания на буквара, но в шестото издание е озаглавен „Естествена история за човека” (стр. 68-77). След него е поставен новият и обширен раздел „Естествена история” (стр. 78-132). Той представя 42 животни, от които 36 са нови.

Няма да навлизам в други промени, но ще представя **морските новости**.

В раздела „Естествена история” е отпаднало описанието на кита, но е запазено това на делфина (стр. 132), като в наименованието му липсва вече турцизмът „домуз бали” (1824 г.) или „домуз балък” (1841-1850 г.), поставян в скоби в предните издания. Освен него, **за пръв път са включени текстове за ЧЕТИРИ ВИДА РИБИ** (риба тон, сьомга, бакаляр, риба меч):

ТИН (стр. 128-129): „Тинат е по-голямата от за ядене рибите. [...] кога ще лови малки риби плува на витло, и така ги събира всичките, и изяда. Яде

немилостиво рожбата си, и най-много ренги и скъбрици. През мая тините се спускат от моретата по крайморията, гдето ся ловят накуп с наречените тинотрежи: в Греция, в Корабленният залив, ся ловят много.”

СОЛОМОС (стр. 129-130): „Соломозат става на пролет от морска неречена риба и тогава ся лови много и бива тлъст. [...] Соломозите на реката Ренг са най-прочутите. [...] Тая риба по много места е достословна търговия и най-паче в Англия, гдето го ловят много и го продават изсушен в много места.” [42].

БАКАЛЯР (стр. 130): „Бакалярят [...] намира ся по Северният океан, и там ся въди най-много: опашката му е къса: като го фанат сушат го рибарите, и го продават почти по сичкият свят от гдето бива и голяма търговия по северните места.”

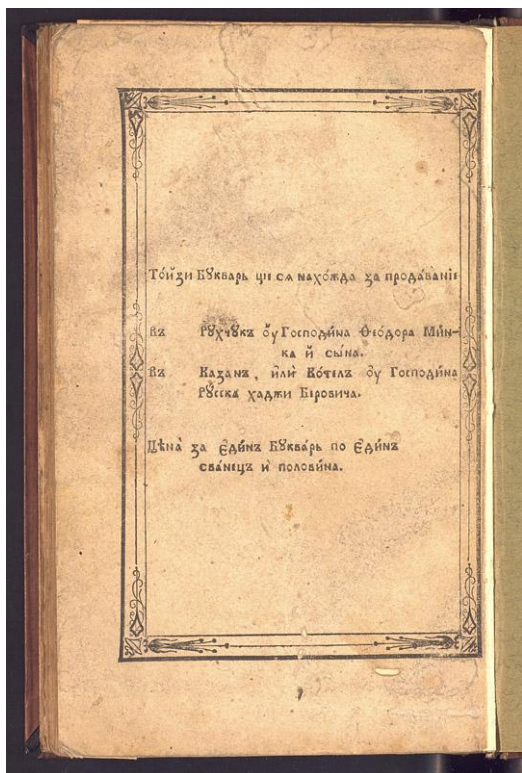
МЕЧ (КЪЛЪЧ БЪЛЪ) (стр. 131): „Мечкат ся намира по Средиземното, Балтийското море и Тихият океан [...] Той е зверовит, но яде и морска трева [...], двете му ребра са остри, и краят тъп, и употребява го като трион. [...] те сякога плават по две: мъжка и женска. Кожата им е гладка и мягка, и свети ноца като фосфор.”

В последното, седмото, издание на „Рибния буквар” П. Берон отново прави промени, като увеличава обема до 168 стр. [43], т.е. с още 11 стр. спрямо шестото издание. Между добавените нови знания са сведенията за **още три вида риби** (змиорка и две летящи риби):

ИЛАН БЪЛЪ (ЗМЕИНА РИБА) (стр. 141): „Змеината риба живее в калните подмоли на реките, на моретата, езерата и в рибохранилищата [...] храни са с малки риби, жаби, насекоми и червеи; лови ся с въдици, мрежи и сертмета. Има месо най-тлъсто, бяло и сладко, заради това, става с нея голяма търговия.”

ПТИЧЯ РИБА (стр. 142): „Намира ся в[ъв] всичките морета по много на куп. [...] На главата си има две малки крилца, и четири, колкото един червей мустаки на горната устна, а на гърба тръновидно крилце.[...]”

ЛЯСТОВИЧА РИБА (стр. 143): „Тая риба има сродство с птичките; понеже с дългите си крила хвърка от водата по въздуха високо 2 до 3 крака, а до двесте на далеч, и пак пада в[ъв] водата [...] много пъти, като бяга пада в корабите, та ся изяда от човеците, защото има сладко месо. Тя ся намира премного в Средиземно море; храни ся с червеи и морски растения.”

Задната корицата на четвъртото издание на „Рибния буквар”, 1847 г.

И накрая нещо за промените в илюстрациите и произхода на популярното име „Рибен буквар.”

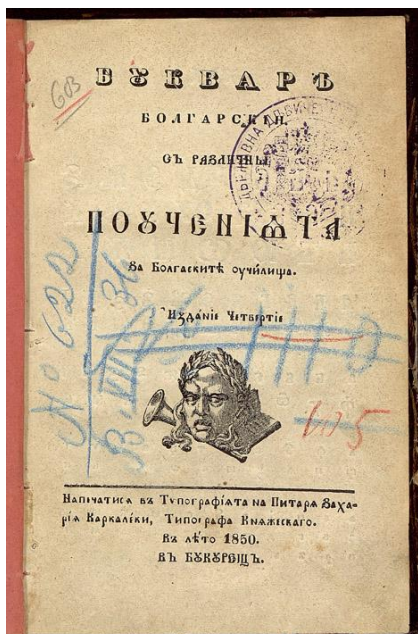
Илюстрирането на Беровия буквар преминава през три етапа:

1824 г. – илюстрациите представляват 12 изображения, отпечатани в три приложения. На третото приложение са представени четири изображения, от които: 11 – Кит и **12 – Делфин;**

1841-1850 г. – илюстрациите представляват 12 изображения, отпечатани на 8 приложения. На последните две приложения са представени: VII – Кит и **VIII – Делфин;**

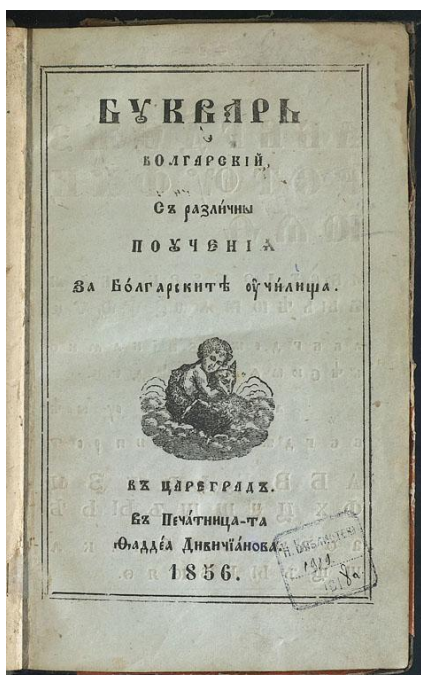
1856-1862 г. – илюстрациите в шестото (42 образа) и седмото (54 образа) издание са разположени в текста. **Последните образи са: в шестото издание – четири риби и морският бозайник делфин, в седмото издание – четири риби, морският бозайник делфин и още три риби.**

Изображенията на кита и делфина наистина са впечатляващи, но през 1856 г. китът изчезва заедно с илюстрациите на отделни приложения и в текста на шестото издание (1856 г.) се появяват сведения за **ЧЕТИРИ РИБИ** заедно с илюстрациите към тях. **Понастоящем най-ранното известно съобщение за името „Рибен буквар” е мнението на Ив. Богоров за него от 1858 г. [31, с. 138], а то е изразено две години, след като поредното издание наистина съдържа вече информация за риби.**

Корицата на **петото** издание на „Рибния буквар”, 1850 г.

Досега обаче никой не е проучвал кога всъщност се появява популярното име: през 1858 г. или по-рано. Напълно е възможно то да се е наложило под влиянието на внушителните илюстрации на кита и делфина, поместени като отделни приложения през периода 1841-1850 г., но е факт и това, че **в последните две издания на буквара, т.е. от 1856 г., солидно са представени рибите** [44].

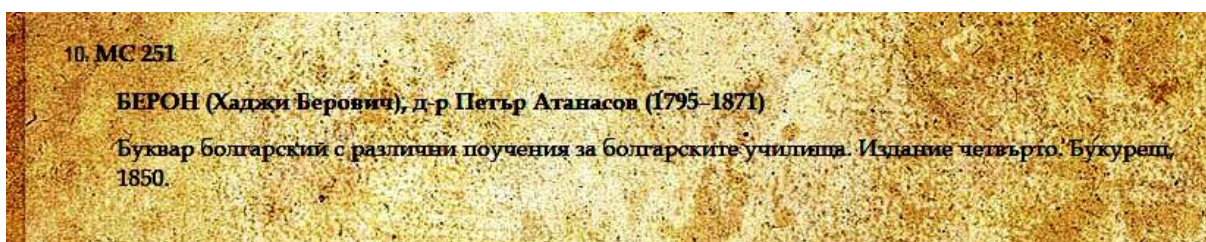

Корицата на **шестото** издание на „Рибния буквар”, 1856 г.

ОСНОВНИ ИЗВОДИ

1. През периода 1824-1862 г. „Рибният буквар” е издаван **СЕДЕМ** пъти: 1824, 1841, 1846, 1847, 1850 и 1862 г. Прегледът на екземпляри на шест (1824, 1841, 1847, 1850, 1856 и 1862 г.) от седемте издания доказва, че **през периода 1847-1862 г., а най-вероятно още от третото издание (1846 г.), Беровият буквар претърпява съществени промени както по обем, структура и тематика на основния текст, така и по начин на илюстрирането му (особено в шестото и седмото издание!).** Отчитането на тези промени при бъдещо изследване и популяризиране вместо практикуваното от години разглеждане изключително само на първото издание от 1824 г. положително ще допринесе за по-пълно и по-точно оценяване на „Рибния буквар”.

2. Битуващите от години в историографията разнообразни версии за произхода на популярното име „Рибен буквар” не се основават нито на първичен документ, нито на що-годе достоверен спомен. Тъй като тези версии се свързват единствено с разположението някъде в буквара (от предната до задната корица ...) на морските бозайници делфин, кит или едновременно на кит и делфин, а дори в съвременни научни и енциклопедични издания те са определяни като риби, автори на многобройни публикации иначе правилно изтъкват, че китът и делфинът не са риби, но пък **неправилно внушават, че в Беровия буквар няма сведения за риби.** Напротив, в шестото и седмото издание на буквара са представени общо СЕДЕМ вида риби!

Част от сайта на Националния литературен музей в София с библиографското описание на екземпляра на „Рибния буквар” от 1850 г., обявен за открит едва на 13 октомври 2014 г.

3. Освен известните от години достойнства на „Рибния буквар”, той предлага на възрожденските ученици и ценни сведения по морезнание. Още през 1824 г. те се запознават с добива на морска сол, откриването на Америка от испанците, морските бозайници кит и делфин, китолова, а през 1846-1847 г. получават основни знания по морска метеорология. Тази

морска информация съществено допринася за засилването на енциклопедичния характер на една от най-великите български книги. Доколкото през 1857-1862 г. П. Берон включва и основни сведения за седем вида риби, то все пак с пълно основание неговият буквар заслужава популярното си име „Рибен буквар”.

Литература и бележки

1. **Цитирис, Николаос.** Изчезна оригинал от първото издание на Рибния буквар. –

http://offnews.bg/news/%D0%9E%D0%B1%D1%89%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE_4/%D0%98%D0%B7%D1%87%D0%B5%D0%B7%D0%BD%D0%B0-%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%B3%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D0%B%D0%BE%D1%82-%D0%BF%D1%8A%D1%80%D0%B2%D0%BE%D1%82%D0%BE-%D0%B8%D0%B7%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%B5-%D0%BD%D0%B0-%D0%A0%D0%B8%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D1%8F-%D0%B1%D1%83%D0%BA%D0%B2%D0%B0%D1%80_401592.html

2. **Промяна: Министерството на културата намери изчезналия „Рибен буквар” - плюс още един.** –

http://www.dnevnik.bg/razvlechenie/2014/10/10/2397949_promiana_ministerstvo_voto_na_kulturata_nameri/

3. **Илиев, Димитър.** И трети Рибен буквар в чекмеджето на музея. –

http://www.standartnews.com/kultura-literatura/i_treti_riben_bukvar_v_chekmedzheteto_na_muzeya-257883.html

4. **Касъров, Лука.** Енциклопедически речник. Първа част. Пловдив, Д. В. Манчов, 1899. 992, II с.

5. **Димитров, Божидар.** С Рибния буквар Петър Берон се нарежда до отец Паисий. – В: Берон, Петър. Фототипно изд-е. С., „Стандарт Нюз” ЕАД, 2009, 3-4.

6. **История на образованието и педагогическата мисъл в България. В 2 т. Т. 1.** С., Нар. просвета, 1975. 368 с.

7. **Българска възрожденска интелигенция.** [...] Енциклопедия. С., Д-р П. Берон, 1988. 740 с.

8. **Гергова, Ани.** Книжовни пристрастия. Документални очерци. С., УИ „Св. Кл. Охридски”, 2000. 270 с.

9. **Игов, Светлозар.** Кратка история на българската литература. С, Захари Стоянов и УИ „Св. Кл. Охридски”, 2005. 496 с.

10. **Аргирова-Герасимова, Мария и Даниела Атанасова.** „Рибният буквар” – дело на Петър Берон, просветителя и реформатора на учебното дело в България. – Информационен бюлетин. Централна библиотека на БАН, 2009, № 5, 6-9. -

<http://www.google.bg/url?sa=t&rct=j&q=%D0%BC%D0%B0%D1%80%D0%B8%D1%8F+%D0%B0%D1%80%D0%B3%D0%B8%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B0-%D0%B3%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B0.+%D1%80%D0%B8%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D1%8F%D1%82+%D0%B1%D1%83%D0%BA%D0%B2%D0%B0%D1%80&source=web&cd=4&ved=0CD8QFjAD&url=http%3A%2F%2Fcl.bas.bg%2Fabout-central-library%2Fbulletin-of-central-library-of-bas%2F27.pdf&ei=QEentUILXKJCL4gT9moCADA&usg=AFQjCNEZPpp7-c7b0PklevVcNTh6jyMPZw&bvm=bv.1357316858,d.Yms>

11. **Гечев, Минко.** Интегралния буквар на д-р Петър Берон. – Орбита, № 29, 21 юли 1984, с. 7.

12. **Възвъзова-Каратеодорова, Кирила.** Библиография на трудовете на Петър Берон. – В: Петър Берон. Изследвания и материали. С., Изд. на БАН, 1962, 189-232.

13. Понастоящем дигиталната библиотека на НБ „Св. Св. Кирил и Методий” – София, предлага само възрожденските издания на „Рибния буквар” от 1824, 1841, 1847, 1850 и 1856 г., но притежава екземпляри и от седмото издание (1862 г.) [17] и ми се иска да вярвам, че в обозримо бъдеще то също ще бъде дигитализирано.

14. **Енциклопедия на българската възрожденска литература.** Велико Търново, АБАГАР, 1997. 840 с.

15. <http://www.blitz.bg/article/38847>

16. **Старопечатни издания. Българска възрожденска книжнина 1806 – 1878. Своден каталог на Регионална библиотека „Стилиян Чилингиров” – Шумен, библиотеката при Шуменски университет „Епископ Константин Преславски” и библиотеката при Народно читалище „Добри Войников” – Шумен.** Състав. Мариана Дженева и др. Шумен, [Унив. изд. „Епископ Константин Преславски”], 2005. 216 с.

17. Дълга благодарност на ас. Бояна Минчева от отдел „Ръкописи и старопечатни книги” на НБ „Св. Св. Кирил и Методий” – София, за

изключителната отзивчивост, с която ми предостави точни данни за притежаваните от НБКМ екземпляри от „Рибния буквар” (1827 г. – 7, 1841 г. – 2, 1847 г. – 8, 1850 г. – 8, 1856 г. – 2 и 1862 г. – 13, общо 40 екз.). Пак благодарение на нея разбрах, че е запазена ръкописна бележка на съставителя на известния двутомен репертоар „Българска възрожденска книжнина” д-р Маньо Стоянов, с която той съобщава: „От 3. изд. на „Рибния буквар” в Библиотеката на БАН има екземпляр, печатан през 1846 г. (подч. И.А.), с поправени печатни грешки: Буквар българский с различни поученията за българските училища. Издание третие. Напечата се в типографията на Питаря Захария Каркалеки, типографа княжескаго. В лето 1846, в Букурещ. 143 с. 8 л. прил. с образи. 160. ц. б.” Доколкото известният библиограф умира през 1986 г., приемам, че той е издирил този екземпляр от 1846 г. през периода 1957-1986 г. Засега се въздържам обаче да го включа в списъка на съхранените до наши дни екземпляри на „Рибния буквар”, защото в съвременна публикация за историята на буквара, авторки от Централната библиотека на БАН дори не споменават факта, че „Рибният буквар” е издаден и през 1846 г., камо ли да отбелязват, че екземпляр от това издание се съхранява в академичната библиотека [10].

18. <http://nlmuseum.bg/index.php/digitalni-kolektzii/opisi> - Записах този линк преди месеци и към 26 окт. 2014 г. все още не беше изтрит ...

19. „Рибен буквар”, ... – В: Енциклопедия „България”. В 7 т. Т. 5. С., Изд. на БАН, 1986, с.759.

20. Кирилова, Катя. „Книжен прашец”: Първи стъпки на детското книгоиздаване у нас – част 1. – <http://detskiknigi.com/knizhen-prashets-parvi-stapki-na-detskoto-knigoizdavane-u-nas-chast-1/> (авторката, за която китът и делфинът са риби, е „докторант по детско книгоиздаване в СУ”, сиреч в СУ „Св. Климент Охридски”)

21. Авторът на Рибния буквар е удушен от власи за пари. – <http://www.svobodennarod.eu/past/2510-avtorat-na-ribniya-bukvar-e-udushen-ot-dvama-vlasi-za-pari.html>

22. Монахиня дарява на музея първия „Рибен буквар“. – <http://www.presstv.bg/%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/%D0%BE%D1%82-%D1%80%D0%B5%D0%B3%D0%B8%D0%BE%D0%BD%D0%B0/09/09/%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D1%85%D0%B8%D0%BD%D1%8F-%D0%B4%D0%B0%D1%80%D1%8F%D0%B2%D0%B0-%D0%BD%D0%B0-%D0%BC%D1%83%D0%B7%D0%B5%D1%8F->

[%D0%BF%D1%8A%D1%80%D0%B2%D0%B8%D1%8F-%D1%80%D0%B8%D0%B1%D0%B5%D0%BD/](#)

23. **Дигитализираха Рибния буквар на Петър Берон.** – Новинар, 19 септ. 2013 - http://novinar.bg/news/digitaliziraha-ribniiat-bukvar-na-petar-beron_NDQwOTs1OQ==.html#

24. **Теодосиев, Р.** Рибният буквар вече е в интернет. – Българска наука, № 70, 2013. – <http://nauka.bg/forum/index.php?showtopic=15681>

25. **Защо Рибният буквар е рибен?** – <http://bglog.net/nachobrazovanie/46808>

26. **Сборник Д-р Петър Берон по случай стогодишнината на Рибния буквар 1824–1924.** С., Държ. печ., 1925.

27. Не разполагам с първото издание на книгата на проф. Б. Пенев и тук цитирам мнението му по: **Пенев, Боян.** История на новата българска литература. Т. 2. С., Бълг. писател, 1977, с. 322.

28. **Стойков, Ст.** Петър Берон и неговият „Рибен буквар”. – В: Берон, Петър. Рибен буквар (Буквар с различни поучения). Юбилейно издание по случай 140 години от излизането му. С., Нар. посвета, 1964, 5-11.

29. **Р. Рус.** „Буквар с различни поучения за българските училища”. – В: Енциклопедия на българската възрожденска литература. Велико Търново, АБАГАР, 1997, 94-98.

30. **Алексиев, Иван.** Омаяни от кораби мъже. Дейци на българското корабостроене и кораборемонт до 30-те години на ХХ в. Т. 1. Варна, ИК „Морски свят”, 2006. 431 с.

31. **Богоров, Иван.** И се започна с „Български орел”. С., Бълг. писател, 1983. 475 с.

32. **Данков, Евлоги.** Петър Берон (1799-1871) и възраждането на българското философско образование в съответствие с европейските критерии. – Образование, 1999, № 5, 85-95.

33. **Топалов, Кирил.** Възрожденци. 3-о изд-е. С., УИ „Св. Кл. Охридски”, 2007. 417 с.

34. **Радев, Иван.** История на българската литература през Възраждането. 2-о прераб. изд-е. Велико Търново, АБАГАР, 2007. 464 с.

35. **Тачев, Ц.** Естественонаучната книжнина у нас до началото на ХІХ в. и Букварът с различни поучения от П. Берон. – Биология и химия, 1964, № 2, 53-58.

36. **Стоянов, Маньо.** Българска възрожденска книжнина. Аналитичен репертоар на българските книги и периодични издания. 1806-1878. В 2 т. Т. 1. С., Наука и изкуство, 1957. 664 с.

37. Дори Ц. Тачев, който единствен досега обръща повече внимание на промените в текста, но изключително от гледище на история на биологията, не споменава нищо за изданието от 1846 г., а за изданието от 1847 г. прави крайно неточния (меко казано) извод: „[...] с **несъществени** (???, подч. И. А.) промени (е материала за въздушните явления и са направени някои езикови подобрения)” [35, с. 56]. Нищо повече като авторски коментар ...

38. **Берон, Петър.** Буквар българский с различни поученията за българските училища. Букурещ, Типография Питаря Захария Каркалеки, 1847. 143 с. 8 л. прил.

39. **Béron, Pierre.** *Système d'atmosphéologie*. Tome premier. Paris, Bachelier, 1846. 306 p.

40. През 1925 г. немският метеоролог проф. Карл Каснер представя за пръв път в българската литература метеорологичните трудове на П. Берон, вкл. и първия от тях – „Система на атмосферологията”, като френското му заглавие „*Système d'atmosphéologie*” неправилно е преведено на български език „Система на метеорологията” [26, с. 73]. Междувременно до наши дни както у нас, така и в чужбина (по данни от интернет) за обема на текста на този труд се твърди 301 стр. За щастие през последните една - две години той е дигитализиран (от чуждестранни библиотеки!) и достъпен в интернет, а благодарение на това става ясно, че обемът е всъщност 306 стр. За мнозина автори и читатели това е **досадно дребна** разлика. Да, но тъкмо на стр. 306 е поместен списък, на библиотеки, институции и училища в Европа, Русия и Турция (вкл. България), на който по волята на автора П. Берон издателят трябва да изпрати неговия метеорологичен труд. Между получателите са и:

- **адмиралтействата** в Лондон, Париж, Австрия, Санкт Петербург и Цариград;
- Търновската митрополия и Преславската митрополия;
- турски и гръцки училища във Филипопол (днес Пловдив), София, Търново и Казан (днес Котел).

Очевидно П. Берон е бил убеден в морското предназначение на книгата си „Система за атмосферологията” и затова я подарява на пет адмиралтейства.

41. **Берон, Петър.** Буквар българский с различни поучения за българските училища. Цареград, печ. Тадея Дивичианова, 1856. 157 с.
42. Приносът на П. Берон за обогатяването на българския морски език заслужава отделно проучване и представяне, но тук прилагам кратко обяснение за термина „река Ренг”. Поне засега името ѝ е неоткриваемо в българската Уикипедия, не го намерих и в достъпни географски справочници. **Reng** е името на германската река Реген на **баварски** диалект https://bar.wikipedia.org/wiki/Reng_%28Fluss%29 Припомням, че П. Берон следва медицина в Мюнхен (Бавария), където през 1831 г. защитава доктората си. Изглежда по време на следването си или след това се е интересувал и от риболова в баварските реки.
43. **Берон, Петър.** Буквар българский с различни поучения за българските училища. Цареград, печ. Тадея Дивичианова, 1862. 168 с.
44. Всички илюстрации от изданията на „Рибния буквар” към тази статия са от дигиталната библиотека на НБ „Св. Св. Кирил и Методий” в София.

Иван АЛЕКСИЕВ